

Havaintoja

Partisiippi- ja translatiivirakenteen taajuudesta ja matriisiverbeistä vanhassa kirjasuomessa ja nykysuomessa

PIRKKO FORSMAN SVENSSON

Esitettävien havaintojen pohjana on vanhan kirjasuomen osalta 1600-luvun kirjallisuus (ks. Forsman Svensson 1983: 86—93, 369—372), nykysuomen osalta Oulun korpukseen perustuvat tutkimukset (Vainio 1974, Kurkkio 1978) sekä itse keräämäni aineisto. Vertailtavan materiaalin homogeenistamiseksi olen karsinut aineistoa ja valinnut tarkasteltaviksi kustakin korpuksesta kaksi tekstilajia. 1600-luvun kirjallisuudesta on jätetty pois Raamatun kieli, ja tutkittavina ovat uskonnollinen proosa ja lakikieli (taulukoissa lyhenteet Usk ja Lak), joissa kummasakin on suunnilleen 400 000 sanetta. Oulun korpuksesta eli 1960-luvun yleiskieletä tarkastelen vain kauno- ja tietokirjallisuutta (lyhenteet Kau ja Tie), joista edellisen sanemäärä on n. 50 000, jälkimmäisen 180 000. Tällöin mm. lehdistön ja radion kieli jää huomiotta. Uusi nykykielen aineistoni käsittää enimmältään 1970-luvun lopussa ja 1980-luvulla kirjoitettua proosaa: n. 160 000 sanetta aikuisten kertomakirjallisuutta (Haavikon, Hyryn, Lardot'n ja Suosalmen teoksia) ja n. 155 000 sanetta asiaproosaa (puolet Klengen ja Myllyniemen poliittis-historiallisia katsauksia, toinen puoli Helsingin Sano-

mien uutissivuja). Tekstiluokkani kertomakirjallisuus (Ker) on Oulun korpuksessa lyriikan, näytelmien sekä lasten ja nuorten kirjallisuuden ohella kaunokirjallisuuden alatekstilaji; aineistoni asiaproosa (Asi) puolestaan edustaa toisaalta Oulun tietokirjallisuuden alatekstiluokkia humanistiset ja yhteiskuntatieteelliset tutkimukset, toisaalta itsenäistä tekstiluokkaa sanomalehti uutiset. Oulun korpuksessa pts.rakenne (= partisiippirakenne) on yleisin juuri niissä alatekstiluokissa, joita oma aineistoni edustaa.

Vertailen toisaalta 1600-luvun proosaa ja nykyproosaa, toisaalta eri tekstilajeja keskenään (toisena osapuolena uskonnon ja kaunokirjallisuuden kieli, toisena vanha lakikieli ja nykyajan tietokirjallisuus). Tällöin tarkastelen pts.rakenteen taajuutta, transl.rakenteen suhteellista osuutta sekä kummankin rakenteen tavallisimpia matriisiverbejä.

1. Pts.rakenteen taajuus perustuu omisssa tutkimuksissani matriisiverbien (eikä partisiippien) määrään. Nykykielessä yhteen verbiin harvoin liittyy useita partisiippeja, joten kumpikin laskuperuste vie likimain samaan tulokseen. Sitä vastoin 1600-luvun suomessa, etenkin lakikielessä, 3—5 partisiipin kasaumat ovat yleisiä. Matriisiverbiesiintymien sekä tekstiluokkien sanemäärien perusteella olen laskenut pts.rakenteen taajuuden tuhatta sanetta kohden (taulukko 1). Nykyproosan »normaalisivun» sanemäärä on 220—300, joten tuhat sanetta vastaa kar-

Havaintoja

keasti neljää sivua. Sanemäärien vertailukohteeksi mainittakoon, että Tuntemattomassa sotilaassa on n. 100 000. Seitsemässä veljeksessä n. 78 000 sanetta.

TAULUKKO 1. Partisiippirakenteen taajuus.

tekstiluoikka			alakorpukset
Usk	2,1	[2,4]*	0,5—5,0
Kau	2,6		1,6—4,7
Ker	2,3		1,1—3,0
Lak	1,8	[2,2]*	1,4—3,0
Tie	2,2		0,8—4,7
Asi	4,8		2,8—6,3

* perustuu partisiippien määrään

Usk. proosan ja lakikielen välinen frekvenssiero merkitsee käytännössä sitä, että sata sivua usk. tekstiä sisältää 52, sama määrä lakitekstiä 45 rakennetta. Tekstiluoikkien suhde on Oulun korpuksessa sama. Huomattakoon, että 1600-luvun ja 1960-luvun tekstiluoikkien frekvenssit ovat miltei samat, jos laskuperusteena on partisiippien määrä kuten Oulun korpukseen perustuvassa tutkimuksessa (luvut hakasulkeissa). 1600-luvulla uskonnon kieli käyttää pts.rakenteita jonkin verran runsaammin kuin lakikieli, ja 1960-luvulla pts.rakenne on hiukan tavallisempi kauno- kuin tietokirjallisuudessa.

Tekstiluoikkien alakorpuksissa frekvenssierot ovat melkoiset. Usk.proosan alin luku (0,5) on Gezelius vanhemman, ylin (5,0) Florinuksen. 1600-luvun kaunokirjallisuuden huippuluku (4,7) edustaa aikuisten kertomakirjallisuutta. Frekvenssi on yllättävä, sillä vastaava luku on 1,7—2,6 niissä usean kirjailijan teoksiin perustuvissa tutkimuksissa, joita olen käyttänyt vertailumateriaalina esim. väitöskirjassani (mt. taulukot 10 b ja 15 b). Toisaalta kertomakirjallisuuden sanemäärä on Oulun korpuksessa vain n. 7 000, mistä syystä frekvenssi tämän tekstilajin osalta saattaa olla sattumanvarainen (vrt. Särkkä 1979: 376—377). Tietokirjallisuudessa pts.rakenteita on vähiten tietosanakirjoissa, lakitekstissä sekä eräi-

den alojen tietokirjoissa, runsaimmin taas humanistisissa tai yhteiskuntatieteellisissä tutkimuksissa (frekvenssit 4,7 ja 4,0). Sanomalehtiuutisten frekvenssi on 4,4.

Tarkastelen nyt 1970- ja 1980-luvun aineistoa. Kertomakirjallisuuden taajuusluku 2,3 vastaa huonosti Oulun korpuksen samasta alatekstilajista laskettua, mutta on muissa tutkimuksissa saatujen tulosten mukainen. Asiaproosan frekvenssi (4,8) on lähellä edustamiensa Oulun korpuksen alatekstikategorioiden frekvenssejä. Tällaisiin taajuuslukuihin ei mikään 1600-luvun lakiteksti yllä. Jako usk. kirjallisuuteen ja lakikieleen on nykyproosan kannalta pulmallinen, sillä tekstiluokka Usk (samoin kuin aineistosta karstittu Raamatun kieli) sisältää tekstejä, jotka nykykirjallisuudessa laskettaisiin asiaproosaan. Edellä mainitsemani Florinus ylittää frekvenssiin 5,0 vain Augsburgin tunnustuksen suomennoksessaan, ja suunnilleen samaan lukuun ylittää teoksen aiempi suomentaja Raumannus. Kyseinen teksti edustaa lähinnä Oulun tietokirjallisuuden alatekstiluokkaa uskonnon tietokirjat (frekvenssi 3,7). Mainittakoon vertailun vuoksi toinenkin, tämän katsauksen ulkopuolelle jätetty 1600-luvun alakorpus, jossa pts.rakenne on normaalia suurtaajuisempi: 1642-vuoden Raamatun ns. summaariot ja selitykset. Niiden kieli on tiivistä, lähes ensyklopedista asiaproosaa ja frekvenssi 3,3, vaikka se koko Raamatussa on vain 1,7.

2. Pts.rakenteen matriisiverbeinä esiintyvien ilmausten määrä on eri tekstiluokissa seuraava: Usk 72, Lak 67, Ker 51 ja Asi 72. Intransitiivisten ilmausten osuus matriisiverbiesiintymistä käy selville taulukosta 2. Vanhassa lakikielessä, etenkin asetuksissa, intr. matriisiverbit ovat ylei-

TAULUKKO 2. Intransitiivisten matriisiverbien prosenttiosuus.

Usk	8 %	Lak	12 % (asetukset 20 %)
Kau	30 %	Tie	18 %
Ker	25 %	Asi	18 %

sempiä kuin uskonnon kielessä; nykyään intr.verbejä taas on selvästi enemmän kaunokirjallisuudessa kuin asiateksteissä, kuten taulukon luvut osoittavat. Subjektiset pts.rakenteet ovat huomattavasti lisääntyneet sitten 1600-luvun, etenkin jos vertailtavina ovat usk. proosa ja kaunokirjallisuus, mikä osoittaa näiden tekstiluokkien ainakin tässä tapauksessa huomasti vastaavan toisiaan. Vanhassa kirjasuomessa verbiä *näkyä* on yli 80% intr. matriisiverbien esiintymistä, kun taas *näyttää*-verbi (osuus nykyproosassa 70%) on aivan marginaalinen. Valtaosa 1600-luvun lakikielen *näkyä*-tapauksista on peräisin vuotuisista rukouspäiväplakaateista, joissa rukous- ja paastopäivien tarpeellisuutta perustellaan kuvailemalla, mitä pahaa maailmassa *näky* tapahtuvan:

Syndi ja Pahuus -- *näky* joka-Päivä lisänewän ja eij wähenewän. As. 25. 2. 1681. se tarttuwainē ruttotauti -- myös *näky* itzens meidän maakundihime sisälle ängewän; As. 31. 1. 1683.

toiwu runsammasta Wuoden tulosta nyt (--)*näky* raukewan. As. 10. 1. 1694.

näky myös nälkä eij caucan olewan. As. 1. 3. 1657.

rackaus Jumalata ja Teidän Lähimäistä wasta *näky* kylmettywän ja samuwan. As. 10. 1. 1695.

sen caicken corkeiman Pitkämielisys *näky* -- ikänäns cuin wäsywän. As. 28. 1. 1686.

Ja se suuri Christicunnan wihamies Turki *näky* saawan yhden menestyxen toisen jälken. As. 26. 3. 1670.

Sodan liecki -- *näky* nijncuin edespäin kipeniäns uloslewittäwän yhten yhteisehen tulipalon aiwoimiseen. As. 12. 3. 1673.

Esimerkit ovat yleensä ruotsin *synas*-verbiin liittyvien rakenteiden käännöksiä.

Koko 1600-luvun aineistossa — Raamatun kieli mukaan luettuna — esiintyy matriisiverbeinä 138 eri ilmausta (117 transitiivista verbiä tai sanaliittoa, 8 intr. ilmausta ja 13 substantiiviva). Näistä n. 60% on nyky-yleiskielessä pts.rakenteen matriisiverbeiksi käymättömiä. Tämä ei

kuitenkaan merkitse sitä, että yli puolet vanhan kirjasuomen pts.rakenteista olisi tästä syystä nykykielen vastaisia; ne verbi-ilmaukset, jotka sisältyvät mainittuihin 60%:iin, ovat nimittäin jo 1600-luvulla marginaalisia, harvojen esiintymien varassa, ja niitä on kaikista matriisiverbi-esiintymistä vain runsaat 10%. Ilmeisesti jonkinlainen suurtaajuisten matriisiverbien ydinjoukko on säilyttänyt suosionsa vanhasta kirjasuomesta nykysuomeen. Jotta tämän kärkijoukon koostumus eri tekstilajeissa kävisi ilmi, olen sijoittanut 1600-luvun ja nykyproosan tekstilajien tavallisimmat matriisiverbit taajuusjärjestykseen taulukkoon 3. Kahdenkymmenen suurtaajuisimman verbin yhteisfrekvenssi on 80—90% tekstiluokkansa matriisiverbi-esiintymistä. Ne verbit, jotka esiintyvät vain toisessa 1600-luvun tai nykyproosan tekstiluokassa tai joilla eri tekstiluokissa on huomattava taajuusero, on taulukossa kursivoitu.

Vertailemme ensin tekstiluokkien kärkikaksikkoa. 1600-luvun proosan suosikit ovat toisaalta *luulla* ja *tietää*, toisaalta *löytää* ja *sanoa* — subjektiivisen saunokirjallisuuden ja asiallisen lakikielen tyypillisiä edustajia, tekee mieli sanoa. Sitä vastoin kärkiverbit ovat samat, *näyttää* ja *sanoa*, nykyproosan tekstilajeissa. Verbit ovat siis neutraaleja, eivät tyypillisiä enempää toiselle kuin toisellekaan tekstilajille. Kumpikin verbi on sitä paitsi kärkisijoilla jo 1600-luvun aineistossa, jos katsomme verbin *näkyä* nykykielen suosikin *näyttää* varhemmaksi vastineeksi. Vanhan kirjasuomen kärkiverbit ovat suurtaajuisia myös nykyään; poikkeuksena on *löytää*, jolla ei nykykielessä ole matriisiverbin funktiota mutta jonka nykykielisiä vastineita löytyy kummastakin nykyproosan tekstiluokasta: *huomata*, *katsoa*, *todeta*. Huomattakoon, että *löytää*-verbin vanhan kirjasuomen aikaiset käännösvastineet kattavat mm. mainittujen nykyverbi merkitykset. Vielä kolmas verbi, *nähdä*, kuuluu kaikkien tekstiluokkien vakioverbeihin. Nämä eri tekstiluokkien yhteiset vakioverbit — *nähdä*, *näyttää* tai *näkyä*, *sanoa* — ovat ilmeisesti

Havainnot

TAULUKKO 3. Pts.rakenteen suurtaajuisimmat matriisiverbit tekstilajeittain.

ranki	Usk	f	Ker	f	Lak	f	Asi	f
1	luulla	106	näyttää	54	löytää	194	näyttää	110
2	tietää	102	sanoa	46	sanoa	176	sanoa	89
3	nähdä	95	tuntua	35	näkyä	92	ilmoittaa	64
4	sanoa	85	luulla	26	ymmärtää	47	katsoa	52
5	näkyä	59	kuulla	22	tietää	46	kertoa	47
6	kuulla	58	tuntea	21	nähdä	35	uskoa	31
7	uskoa	56	nähdä	19	luulla	34	arvella	20
8	ajatella	35	tietää	16	tietää 'todistaa'	28	tuntua	20
9	ymmärtää	30	pelätä	12	kieltää	22	vaihtaa	20
10	tunnustaa	28	huomata	8	ajatella	16	arvioida	19
11	tuntea	25	odottaa	8	tunnustaa	15	todeta	18
12	toivoa	22	uskoa	8	täyttää 'todistaa'	14	toivoa	16
13	löytää	19	kuvitella	7	kuulla	13	nähdä	15
14	opettaa	19	tahtoa	7	toivoa	12	osoittaa	15
15	suoda	18	haluta	6	arvata 'arvioida'	10	odottaa	14
16	todistaa	16	muistaa	6	koetella 'todistaa'	10	pelätä	14
17	osoittaa	15	kuulua	5	osoittaa	9	tietää	14
18	pitää (tr.)	13	näkyä	5	havaita	9	selittää	12
19	sallia	13	ymmärtää	5	kutsua	7	määrätä	11
20	pitää (intr.)	11	kertoa	4	pitää (intr.)	7	vakuuttaa	10
			kirjoittaa	4	tahtoa			
			toivoa	4	todistaa			

pts.rakenteen matriisiverbien ydin, tekstilajista riippumatta.

Tekstilajien vertailemiseksi tarkastelen kunkin tekstiluokan 12:ta suurtaajuisinta verbiä (kattavat 70–80% tekstiluokansa matriisiverbiesiintymistä). Eniten samoja verbejä on yhtäältä tekstiluokissa Usk ja Lak, toisaalta tekstiluokissa Usk ja Ker. Tämä osoittaa, että pts.rakenteen matriisiverbien kärkijoukko on melko homogeeninen 1600-luvun uskonnollisessa ja lakikielessä ja että 1600-luvun kärkiverbit ovat paljolti säilyttäneet suosionsa nykyajan kertomakirjallisuudessa. Vähiten yhteistä minkään muun tekstiluokan kanssa on nykyajan asiaproosalla: sen suosimat matriisiverbit poikkeavat niin vanhan kirjasuomen kuin nykyisen kaunokirjallisuuden suosikkiverbeistä. Jos otetaan mukaan kaikki taulukon verbit, on eniten yhteisiä 1600-luvun tekstiluokilla. Ne verbit, jotka esiintyvät vain jommassakummassa 1600-luvun tekstiluokassa ja joita voinee pitää kyseiselle tekstilajille tyypillisinä, ovat usk. proosassa *opettaa*, *pitää* 'katsoa jksik', *sallia*,

suoda, *tuntea*, *uskoa* (sopivia saarnoissa käytettäväiksi), lakikielessä *koetella*, *tietää* ja *täyttää*, jotka kaikki merkitsevät 'todistamista', *kieltää* ja *kutsua*, kumpikin 'sanomisen' merkityksessä, *arvata* (*arvioida*-verbin varhempi vastine) sekä etenkin asetuksissa 'määräämisen' merkityksessä käytetty *tahtoa*.

Minkä tyyppisiä matriisiverbejä suosivat sitten nykyproosan tekstilajit? Asiaproosalle ovat tyypillisiä puhumisverbit: *ilmoittaa*, *kertoa*, *osoittaa*, *selittää*, *todeta*, *vakuuttaa*; kertomakirjallisuudessa taas on runsaasti aistimisverbejä: *huomata*, *kuulla*, *kuulua*, *näkyä*, *tuntea*. Kognitioverbit osoittavat asiaproosassa harkintaa tai päättelyä (*arvella*, *arvioida*, *katsoa*), kaunokirjallisuudessa pikemminkin intuitiota tai yksilöllistä käsitystä (*kuvitella*, *luulla*, *muistaa*, *ymmärtää*). Asiaproosassa on imperatiivinen tahdonilmausverbi *määrätä*, kaunokirjallisuudessa optatiiviset *haluta* ja *tahtoa*. Kuten aiemmin mainitsin, *tahtoa* on 1600-luvun asetuksissa nykykielen *määrätä*-verbin vastine: kuningas tms. *tahtoo jotakin tehdyksi* (*tehtä-*

väksi, tehtää) sen sijaan että nykyään *määrätään jotakin tehtäväksi*. Vanhan kirjasuomen kärkeverbeistä ovat seuraavat myös nykyproosan suosikkeja: *kuulla, luulla, nähdä, näkyä, osoittaa, sanoa, tahtoa, tietää, toivoa, tuntea, uskoa, ymmärtää*. Mainittakoon, että 1600-luvulla Raamatun kielessä jokseenkin yleiset verbit *ennustaa, ilmoittaa* ja *luvata* esiintyvät nykyään yksinomaan asiaproosassa; kertomakirjallisuudesta puuttuvat esimerkit kokonaan.

Taulukosta 4 ilmenee, miten suuren osan matriisiverbi esiintymistä eri tekstiluokkien suurtaajuusimmat verbit kattavat. Kärkikaksikko kattaa muissa tekstilajeissa 22—27%, vanhassa lakikielessä peräti 40%. Sama suhde vallitsee lakikielen ja muiden tekstiluokkien välillä, vaikka verbejä on enemmän. Vanha lakikieli viljelee suosikkiverbejään niin runsaasti, että sen 67 verbin varastosta 7 riittää kattamaan 70% tapauksista! Entä oman aikamme asiaproosa? Synonyymisissä ilmauksissa on valinnan varaa, mistä syystä vanhan lakikielen yhden ja saman matriisiverbin funktiot jakautuvat nyt useamman verbin kesken: *löytää* → *havaita, katsoa, todeta; kutsua* ~ *sanoa* → *ilmoittaa, kertoa, sanoa, selittää, vakuuttaa; väittää; näkyä* → *näkyä, näyttää, tuntua; luulla* → *arvella, luulla, olettaa*.

TAULUKKO 4. Pts.rakenteen suurtaajuisten matriisiverbien prosenttiosuus.

ranki	Usk	Ker	Lak	Asi
1—2	22%	27%	40%	27%
1—5	46%	49%	60%	48%
1—12	75%	74%	80%	68%

3. Translatiivirakenteen suhteellinen osuus on 1600-luvun tekstiluokissa suurempi kuin nykyproosassa (taulukko 5). Toisaalta transl.rakenne on selvästi yleisempi laki- ja asiaproosassa kuin uskonnon tai kaunokirjallisuuden kielessä, kuten taulukosta näkyy. Olen väitöskirjassani eri syistä jättänyt osan transl.rakenteita tilaston ulkopuolelle — mm. tahdon-

ilmausverbeihin, luonteeltaan performatiivisiin sekä eräisiin polyseemisiin verbeihin liittyvät (mts. 120, 282—284, 324—336). Jos kaikki rakenteet lasketaan mukaan tilastoon, nousee transl.rakenteen osuus jonkin verran 1600-luvun aineistossa (luvat mainitaan hakasulkeissa taulukossa 5). Vanhassa lakikielessä transl.rakenteita on lähes yhtä paljon kuin pts.rakenteita. Rakenteen suurkäyttäjä on Kollanius, jonka lainsuomennoksessa transl.rakenteen osuus on yli 40% (Ljungon vastaavassa suomennoksessa alle 30%). Vertailukohteeksi olen laskenut transl.rakenteen suhteellisen osuuden Ulkuniemen nykykielisestä maanlain suomennoksesta: prosentti on lähes 60, ja jos tilaston ulkopuoliset (performatiiviset) rakenteet otetaan mukaan, on transl.rakenteiden osuus yli 70%. Vielä runsaammin kuin Kollaniuksen käännöksessä transl.rakenteita esiintyy asetuksissa yms. Lakikieli tarvitsee sellaisia ilmauksia kuin *havaita* (1600: *löytää*), *todistaa* (1600: *sittoa, tunnustaa, täyttää, voittaa*), *julistaa* (1600: *langettaa, solvaista, sortaa*) ja *tuomita joku syylliseksi* tai *syöttömäksi*; kuninkaallisten asetusten johdannossa taas esiintyy sellaisia fraaseja kuin *löytää, lukea, arvata* tai *nähdä hyväksi, kohtuulliseksi, kristilliseksi* tms. Nykyajan asiaproosan viljelemistä matriisiverbeistä tuonnempana.

4. Translatiivirakenteen matriisiverbeinä esiintyy tutkittavissa tekstiluokissa eri verbejä seuraavasti: Usk 33, Lak 44 (luvat ovat 46 ja 55, jos tilaston ulkopuo-

TAULUKKO 5. Translatiivirakenteen prosenttiosuus.

1600	29%	[32%]
1960	20%	
1970—80	23%	
Usk	25%	[29%]
Kau	10%	
Ker	14%	
Lak	43%	[46%]
Tie	30%	
Asi	27%	

Havainnot

lelle jätetyt verbit lasketaan mukaan), Ker 18, Asi 60. Vanhan lakikielen verbivaras-to on siis vain jonkin verran monipuoli-sempi kuin usk. kirjallisuuden; nykyproo-san tekstilajien välillä taas on huomattava ero. Taulukkoon 6 on merkitty, miten suuren osan matriisiverbiesiintymistä ta-vallisimmat verbit kattavat. Monipuoli-semmästä verbivalikoimasta huolimatta vanhan lakikielen transl.rakenteet keskit-tyvät harvoin suosikkiverbeihin: viisi tavallisinta käsittää jo lähes 70 % tapauk-sista. Mainittakoon, että ehdoton suosiki *löytää* esiintyy lähes puolessa rakenteis-ta. Uskonnon kielessä ei mikään yksityi-nen verbi ole näin suosittu vaan prosentti-luvut jakautuvat tasaisemmin. Sama ver-bimäärä (10 kpl) riittää kuitenkin kum-massakin 1600-luvun tekstiluokassa kattamaan n. 80 % tapauksista.

TAULUKKO 6. Transl.rakenteen suurtaa-juisten matriisiverbien prosenttiosuus.

ranki	Usk	Ker	Lak	Asi
1—2	31 %	55 %	55 %	17 %
1—5	60 %	73 %	68 %	30 %
1—10	79 %	87 %	80 %	48 %

Taulukon 6 nykyproosasta antama ku-va on odotuksenmukainen; onhan transl.rakenne yleisempi ja sen matriisiverbiva-likoima monipuolisempi asiaproosassa kuin kaunokirjallisuudessa. Kertomakir-jallisuudessa kattaa viisi verbiä yli 70 %, asiaproosassa tähän tarvittaisiin 20 ver-biä. Nykyajan kaunokirjallisuudessa ra-kenteet kasautuvat yksien ja samojen ver-bien osalle aivan kuten vanhassa lakikie-lessä; asiaproosa puolestaan on kehittä-nyt monipuolisen verbivalikoiman, jossa synonyymiset ilmaukset kilpailevat suo-siosta.

Eri tekstiluokkien suurtaajuisimmat matriisiverbit käyvät ilmi taulukosta 7. Kertomakirjallisuuden osalta olen esitel-lyt vain kahdeksan verbiä, koska kaikkien muiden frekvenssi on yksi.

Otan tarkasteltavaksi kunkin ryhmän kymmenen kärkiverbiä, koska nämä — poikkeuksena asiaproosa — kattavat n. 80 % tekstiluokkansa matriisiverbiesiin-tymistä (tekstiluokassa Ker jokaista yh-den kerran esiintyvää verbiä käsitellään kärkijoukkoon kuuluvana). Toisaalta molemmat 1600-luvun tekstilajit, toisaal-ta nykyproosan lajit ovat lähempänä toi-siaan kuin mitkään muut kaksi ryhmää.

TAULUKKO 7. Transl.rakenteen suurtaajuisimmat matriisiverbit tekstilajeittain.

ranki	Usk	f	Ker	f	Lak	f	Asi	f
1	löytää	57	tuntea	25	löytää	333	katsoa	29
2	lukea	43	sanoa	8	lukea	46	osoittautua	18
3	tunnustaa	36	<i>luulla</i>	5	näkyä	31	<i>leimata</i>	14
4	tuntea	29	kokea	4	sanoa	29	tuntea	12
5	näkyä	26	epäillä	2	arvata 'arvioida'	27	<i>julistaa</i>	11
6	<i>luulla</i>	17	katsoa	2	<i>vannoa</i>	19	<i>luonnehtia</i>	11
7	osoittaa	14	osoittautua	2	<i>sitoo</i> 'todistaa'	19	kokea	10
8	tietää	14	ymmärtää	2	nähdä	17	tulkita	10
9	nähdä	9			tunnustaa	17	nähdä	9
10	arvata	8			tuntea	14	<i>tajuta</i>	9
11	näyttää	8			tietää	13	todeta	9
12	sanoa	7			näyttää	11	epäillä	8
13	<i>uskoa</i>	7			<i>voittaa</i> 'todistaa'	11	<i>kuvata</i>	8
14	<i>soimata</i>	06			osoittaa	9	tunnustaa	7
15	ajatella	5			ajatella	9	<i>väittää</i>	7
16	<i>ymmärtää</i>	5			<i>koetella</i> 'todistaa'	8	<i>arvioida</i>	6
17	<i>todistaa</i>	4			<i>katsoa</i>	7	sanoa	6
18	<i>toivoa</i>	4			<i>rukoilla</i>	7	ymmärtää	6

Nykyajan kertomakirjallisuus poikkeaa suunnilleen yhtä paljon sekä uskonnollisesta että lakikielestä, ja vielä selvemmin eroaa aikamme asiaproosa kummastakin 1600-luvun tekstilajista. Transl.rakenteen suurtaajuiset matriisiverbit näyttävät enemmän kuin pts.rakenteen matriisiverbit vaihtuneen uusiksi vanhan kirjasuomen ajoista. Toisaalta verbivarasto on nykyproosan tekstilajeissa selvästi tasakoosteisempi transl.rakenteessa kuin pts.rakenteessa: kärkiverbit ovat samat, vain ranki vaihtelee. Matriisiverbien joltiseenkin homogeenisuuteen vaikuttanee transl.rakenteen esiintymisehdoissa tapahtunut kehitys: vanhassa kirjasuomessa pts.- ja transl.rakenne tuntuvat jotakuinkin rajoituksitta liittyvän samoihin verbeihin: nykysuomessa transl.rakenne taas on luontevin ei-faktiivisten puhumis- ja kognitioverbien yhteydessä. Jos se esiintyy aistimisverbien yhteydessä, nämä eivät ilmaise ainoastaan välitöntä havaintoa vaan samalla subjektiivista päättelyä (ks. Auli Hakulinen 1973: 60–65). Toisaalta esiintymisrajoitukset ovat karsineet 1600-luvun matriisiverbejä, toisaalta ne vaikuttavat yhtenäistävästi nykyproosan tekstilajien verbivalikoimaan. Esitetystä kehityksestä johtuneen, että mm. seuraavat 1600-luvun rakenteet kuulostavat korvisamme hiukan oudoilta:

[Pilatus] *cuuli* hänen Galilaealaisexi. Ika 1659: 102.

Micha *näki* heidän händäns wäkwäm-mäxi. Bibl. 1685, Tuom. 18:26. [Jesus] *ilmoitta* idzens Messiaxexi. Bibl. 1642, Matt. 11 summ.

Mutta *muista* paha silmä saidaxi. Bibl. 1685, Siir. 31: 14.

Jos mies enen cuole, cuin waimo ihdhensä rascaxi *tiesi*. Kol. 1648: 51.

jotka Jumalan luottawat / he *ymmärtä-wät* hänen uskollisexi. Pacch. 1667 KVIa.

Vertailun vuoksi esitettäköön nykyajan asiaproosasta tapauksia, joissa matriisiverbeihin *havaita*, *käsittää*, *nähdä*, *tajuta*, *ymmärtää* liittyy transl.rakenteen yhteydessä subjektiivisen päättelyn vivahde (esimerkit Matti Klingeltä 1983):

Syyksi siihen, etteivät sosialistit ja ylioppilaat päässeet samoille linjoille -- *havaittiin* sosialismin kansainvälisyys. (Mts. 127.)

”Kulttuurivaltion” ja ”oikeusvaltion” tehtävä *on käsitettävä* aktiivisemmaksi. (Mts. 117.)

-- itse asiassa *nähtiin* yleisesti juuri yksin itää vastaan seisominen Suomen ”historialliseksi tehtäväksi”, (Mts. 165.)

-- venäläiset *on aina tajuttu* suomalaisen perivihollisiksi. (Mts 60.)

-- ruotsinkieliset *ymmärrettiin* äärimmäiseksi oikeistoksi. (Mts. 124.)

1600-luvun kummankin tekstilajin kärkikaksikko on tällä kertaa sama: *löyryää* ja *lukea*. Näiden verbien suosio perustuu ruotsin, saksan ja latinan käännösvastineisiin: verbit olivat useiden vieraskielisten ilmausten yleisvastineita, ja niillä oli monta merkitysvivahdetta, mm. nykyproosan suosikin *katsoa* merkitys. Kertomakirjallisuuden kärkikolmikko — *tuntea*, *sanoa*, *luulla* — kuuluu myös pts.rakenteen kärkiverbeihin: sitä vastoin asiaproosan kymmenestä kärkiverbistä vain yksi, suurtaajuisin verbi *katsoa*, kuuluu myös pts.rakenteen kymmenen tavallimmann joukkoon.

Vanhan kirjasuomen matriisiverbeistä on ainakin puolet nykysuomessa joko vanhentuneita tai transl.rakenteen matriisiverbeiksi käymättömiä (mm. suurtaajuisiin intr.verbeihin *näkyä* ja *näyttää* liittyy nykykielessä erosijainen predikaatiivadverbialli). Useat nimenomaan vanhalle lakikielelle tyypilliset verbit — *koetella*, *rukoilla*, *sitoo*, *voittaa* — ovat joko menettäneet 1600-luvun merkityksensä tai eivät muusta syystä enää esiinny matriisiverbin funktiossa. Ne 1600-luvun suurtaajuiset verbit, jotka täyttävät nykykielen mukaiset esiintymisehdot ja joihin nykyisinkin voi liittyä transl.rakenne, ovat seuraavat: *katsoa*, *luulla*, *nähdä* ’ymmärtää’, *osoittaa*, *sanoa*, *tunnustaa*, *tuntea*, *uskoa*, *ymmärtää* sekä mahdollisesti *arvata* nykykielen *arvioida*-verbin varhempana vastineena. Tämän perinnäisen kärkijoukon lisäksi nykyproosan vakioverbeihin kuuluvat

Havaintoja

epäillä, kokea, osoittautua, todeta, tulkita sekä yksinomaan asiaproosalle tyypillisiä *julistaa, kuvata, leimata, luonnehtia, ta-
juta, väittää*. Kaikki mainitut nykykielen matriisiverbit voi luokitella semi- tai eifaktiivisiksi puhumis- ja kognitioverbeiksi tai (kontekstissaan) subjektiivista päätte-
lyä ilmaiseviksi aistimisverbeiksi. Muista poikkeaa performatiivisuonteinen verbi *julistaa*, joka 1600-luvun aineistossa esiin-
tyy transl.rakenteen yhteydessä vain pari kertaa mutta jolla on runsaasti synonyy-
mejä.

Jos yhdistämme nykykielen kertoma-
kirjallisuuden ja asiaproosan viljelemät
matriisiverbit, saamme 20 verbin kärki-
joukon, joka kattaa n. 75% kaikista
transl. rakenteista. Verbit ovat samat
kuin asiaproosan verbit taulukossa 7, li-
sänä *käsittää ja luulla*.

LÄHTEET

- FORSMAN SVENSSON, PIRKKO 1983: Sats-
motsvarigheter i finsk prosa under
1600-talet: participialkonstruktionen
och därmed synonyma icke-finita ut-
tryck i jämförelse med språkbruket
före och efter 1600-talet. SKST 388.
Helsinki.
- HAAVIKKO, PAAVO 1973 [1960]: Yksityisiä
asioita. Keuruu.
- HAKULINEN, AULI 1973: Semanttisia huo-
mioita lauseenvastikkeista. Sanan-
jalka 15. Turku.
- Helsingin Sanomat 1983 (marras- ja jou-
luku), 1984 (tammikuu).
- HYRY, ANTTI 1971: Isä ja poika. Helsinki.
— 1975 [1967]: Maailman laita. Keuruu.
- KLINGE, MATTI 1983 [1972]: Vihan veljistä
valtiososialismiin. Juva.
- KURKKIO, MARKKU 1978: Referaatti 1960-
luvun suomen yleiskielessä. Oulun
yliopiston suomen ja saamen kielen
laitoksen tutkimusraportteja 6. Oulu.
- LARDOT, RAISA 1978: Ripaskalinnut. Por-
voo.
1979: Ihmisen ääni. Juva.
- MYLLYNIEMI, SEppo 1977: Baltian kriisi
1938—1941. Keuruu.
- SUOSALMI, KERTTU-KAARINA 1976 [1969]:
Hyvin toimeentulevat ihmiset. Keu-
ruu.
- SÄRKKÄ, TAUNO 1979: Ensimmäinen suo-
men kielen frekvensisanakirja. —
Virittäjä 83.
- VAINIO, KAISA 1974: Referatiiviset lau-
seenvastikkeet 1960-luvun yleiskielen
lajeissa. Laudaturtyö. Oulun yliopis-
ton suomen ja saamen kielen laitos.